

B OEKEN

[B] **WEERLOOS LEVEN. OVER DE “FOTOSYNTHESE”- BOEKEN VAN RUDY KOUSBROEK**

Wie zich in het werk van Rudy Kousbroek (°1929) verdiept, moet al snel getroffen worden door een paradox. Er is in de Nederlandse literatuur misschien geen schrijver die zich zo nadrukkelijk atheïst noemt, maar tegelijk is er hier geen schrijver die zo gevoelig is voor wonderen. Het is een glaszuivere paradox, dat wil zeggen: een tweetal schijnbaar tegenstrijdige uitspraken die bij nader inzien juist uitstekend combineerbaar zijn.

Kousbroek moet niets hebben van religie, het geloof houdt mensen dom en ontnemt hun elke nieuwsgierigheid. Ook alle eigentijdse vormen van metafysica vindt hij hersenloos gezwets, zoals we weten sinds *Het avondrood der magiërs* (1970), waarin hij allerlei modieuze, subculturele, quasi-artistische vormen van hoger en ander onmogelijk weten uit de jaren zestig belachelijk maakt. Atheïsme is voor hem even vanzelfsprekend als de stelling van Pythagoras, niet een kwestie van (alternatief) geloof maar van redelijkheid.

Maar het is een misverstand, vooral door gelovigen met graagte verspreid, dat die redelijkheid gevoelloos zou maken voor het onbegrijpelijke en het raadselachtige van het bestaan. Het tegendeel is waar: de gelovige ziet de wereld als een samenhangend

geheel waarin alles zijn plaats en zin heeft. Vanuit een goddelijk perspectief is er niets onbegrijpelijk, de gelovige verdiept zich er niet in — dat zou hoogmoedig zijn — maar noemt dat Gods wil, in krasse gevallen een wonder. Vandaar de religieuze afkeer van wetenschap en techniek.

Zo gemakkelijk maakt de ongelovige zich er niet van af. Hij gaat niet uit van een gegeven zinvolle samenhang die hem vrijstelt van elk nader onderzoek, hij ziet eerder overal vergeefsheid die dwingt tot betrokkenheid van hoofd en hart. Wie goed kijkt — Kousbroek is een begenadigd kijker — stuit overal op grenzen van wat hij kan bevatten. En het minst bevattelijk van al, de permanente onderstroom van onze angsten en verlangens, is de vergankelijkheid van al het bestaande, de ervaring dat alles gedoemd is te verdwijnen.

Dat verklaart Kousbroeks interesse in foto's. Foto's leveren het onmiskenbare bewijs, hoezeer ook vanuit een beperkt perspectief, dat de wereld er op een bepaald moment zo moet hebben uitgezien, dat landschappen en steden, mensen en dingen toen op die manier bestaan moeten hebben. Foto's stimuleren het geheugen, ze diepen verbleekte of grotendeels vergane herinneringen op en geven die weer scherpte en context, vaak ook vervangen ze die herinneringen onbewust. Zeker als het om herinneringen gaat die al lang niet meer zijn

geverifieerd, bijvoorbeeld omdat de corresponderende werkelijkheid eenvoudigweg niet meer bestaat, kunnen die foto's iets ongelooflijks krijgen, iets waarvan de betekenis alleen nog maar begrepen kan worden door een bevoorrechte kijker.

In het oeuvre van Kousbroek hebben foto's altijd een prominente rol gespeeld, veel meer dan tekeningen of schilderijen. Nu heeft hij een drietal boeken gepubliceerd, het eerste in 2003, het laatste in 2007, waarin hij opmerkelijke foto's heeft verzameld en van commentaar voorzien. Die boeken heeft hij de genre aanduiding "fotosynthese" gegeven. Van belang is dat het opmerkelijke van de foto's niet opzettelijk is aangebracht, het zijn geen geënceneerde foto's, ze komen niet uit de donkere kamer van magiërs maar danken het miraculeuze aan het toeval, soms ook gewoon aan het feit dat wat we erop zien ons volledig onbekend voorkomt. De foto's getuigen van Kousbroeks gevoel voor het wonderlijke, de titels geven dat al aan: *Opgespoorde wonderen*, *Verborgene verwantschappen*, *Het raadsel der herkenning*.

De boeken vertonen geen duidelijk stramien. De stukken kunnen los van elkaar gelezen worden en, lijkt me, in willekeurige volgorde. Ook van de foto's kan gezegd worden dat ze, behalve het wonderbaarlijke, weinig met elkaar gemeen hebben. Niettemin blijken er al vrij snel favoriete motieven. Kousbroek heeft een uitgesproken zwak voor dieren,

letterlijk, hun weerloosheid maakt ook hem weerloos. Vooral paarden, ezels, eenden, kippen, zwanen, varkens, schapen en krokodillen mogen zich in zijn speciale belangstelling verheugen. Wat hem — en door zijn precieze beschrijving ook de lezer — ontroert, is de gelatenheid waarmee dieren de wreedheid ondergaan die hen door mensen wordt aangedaan. Net als hij, moet ik erkennen, kan ik mijn ogen niet afhouden van de ezel en de geit die, in zijn empathische blik, schuldig zijn bevonden, krijgsgevangen gemaakt en nu op weg zijn naar de executieplaats. Daar lopen ze, volmaakt onschuldig, maar rustig en gedecideerd, hun einde tegemoet.

Ook stadsgezichten, natuurbelieden en oude auto's komen verhoudingsgewijs veel voor. Nooit heb ik een zo sympathieke en overtuigende lofrede op de 2CV gelezen, "een weergaloos mirakel", dat in een verstandiger wereld "de universele wereldauto had kunnen worden." In geografische zin scoren Frankrijk en Indonesië hoog, logisch, Frankrijk is het land van zijn keuze, het grootste deel van zijn leven heeft hij er gewoond, Indonesië is zijn geboorteland en het land van zijn jeugd. Het verdriet om en het verlangen naar die verdwenen werelden, vooral die van Indonesië, heeft Kousbroeks geest gescherpt voor al het mooie dat door gebrek aan zorg en liefde, je kunt ook zeggen: als gevolg van nonchalance, smakeloosheid en domheid, is verdwenen.

De “Doric Arch”, de Dorische toegangspoort van het oude Euston Station in Londen, afgebroken begin jaren zestig. Foto besproken in *Verborgene verwantschappen*, ca. 1950, Fotograaf onbekend.

Voor culturen die het oude en beproefde niet koesteren legt hij een onverholven minachting aan de dag. Die minachting betreft misschien wel allereerst “onze wereld”, waarin “alles wat mooi, lief en kwetsbaar is de nek wordt omgedraaid door de commercie”. Ook deze fotoboeken bevatten daar talloze schrijnende voorbeelden van. Logisch dat Kousbroek van een ahistorisch en bovendien zo religieus en preuts land als Amerika niet veel moet hebben. De enige Amerikaanse stad die hij voluit prijst is New Orleans, maar dat is dan ook een soort Zuid-Franse provinciestad “waaraan sinds de achttiende eeuw niet erg veel is veranderd.”

Bij een foto uit een “ondeugend” (de auteur schrijft dat woord zelf ook tussen aanhalingstekens) Frans tijdschrift uit de jaren dertig citeert hij met instemming Saul Steinberg, ongetwijfeld een van zijn favoriete kunstenaars, die zich beklagt over de Amerikaanse keuken. “De gastronomie in Amerika, de restaurants, de smaak van de natie, is afgestemd op de smaak van kinderen. Dat is een ramp, want kinderen eten liefst niets anders dan spaghetti, hamburgers en hot dogs.”

Die observatie geldt volgens Kousbroek evenzeer voor de manier waarop Amerikanen zich kleden, in flodders voor jongeren, en voor hun erotische obsessies, gespeend als die zijn van elk raffinement. Erotiek is een telkens terugkerend motief bij Kousbroek, ook in deze boeken, niemand die daarover zo vanzelfsprekend, zo volwassen en als het woord niet zo bezoedeld was zou ik zeggen: zo onbeschaamd schrijft als hij. Over die oude foto’s uit Frankrijk merkt hij op dat de erotiek hier duidelijk “een onderonsje is van grote mensen, die de leeftijd des onderscheids hebben bereikt en daarmee de vrijheid om te doen wat ze goeddunkt. [...] En de vrouwen hebben boezems van naar huidige maatstaven minieme proporties. Het doorbladeren van die blaadjes is wat dat betreft een verademing: er is niet één voorbeeld bij van de monstergroei die nu op dit gebied zo populair is — en au fond ook te herleiden tot infantiele verlangens.”

Kousbroek wordt tegenwoordig nogal eens verweten dat hij een onverbeterlijke, sentimentele en nostalgische mopperkont is, iemand die zijn draai in deze wereld niet kan vinden. Dat laatste mag waar

zijn, het eerste voor mijn part ook, maar dat zegt nog niets over het hoge niveau van deze boeken. Ik vind het een niet aflatend genoeg ze te lezen. Want Kousbroek is óók hoogst erudiet, intelligent, origineel, fantasierijk, informeel, speels en geestig, en dat alles tegelijkertijd, voortdurend en zonder duidelijke inzinkingen. Dat maakt hem tot een uiterst zeldzame verschijning in onze letteren.

CYRILLE OFFERMANS

- RUDY KOUSBROEK, *Het raadsel der herkenning*.
Fotosynthese 3, Augustus, Amsterdam, 2007, 126 p.
- RUDY KOUSBROEK, *Verborgene verwantschappen*.
Fotosynthese, Augustus, Amsterdam, 2005, 143 p.
- RUDY KOUSBROEK, *Opgespoorde wonderen*.
Fotosynthese, Augustus, Amsterdam, 2003, 143 p.

[B] DELEU BINNENSTEBUITEN

Jozef Deleu is een veelvuldig gevierd, gehuldigd en gelauwerd man. Hij beweegt zich met een opmerkelijk gemak tussen schrijvers, kunstenaars, intellectuelen van allerlei slag, politici en industriëlen, Vlamingen en buitenlanders, ministers en vorsten. Ik heb in mijn leven nooit iemand ontmoet met een groter netwerk dan Deleu, maar ook zelden iemand met een onafhankelijker geest. Nooit is hij de gevangene geworden van zijn eigen web. Deleu is een cultureel “entrepreneur”: met niets dan talent, ideeën, een overtuiging en engagement heeft hij sinds de start van *Ons Erfdeel*, vijftig jaar geleden, een culturele onderneming uit de grond gestampt, die tijdschriften, jaarboeken, brochures en boeken publiceert in diverse talen. Ons Erfdeel vzw stelt zeven mensen tewerk, zij ontvangt subsidies van twee ministeries, twee provinciebesturen en zevenenvijftig gemeenten en structureel mecenaat van zeventien bedrijven. De stichting huist in een mooi en luchtig eigen huis in Rekkem, op de grens met Frankrijk.

Dat is dus de buitenkant. Het tijdschrift dat u nu in handen hebt, is de kern van de binnenkant daarvan. Geld en personeel, hoe onmisbaar ook, gaan hier en in de andere publicaties en manifestaties van Ons Erfdeel vzw, helemaal op in hun dienstbaarheid aan het culturele en cultuurpolitieke engagement.

De draagwijdte daarvan is complex en nauwelijks te overschatten, maar slechts één facet wil ik hier beklemtonen: wat hier gepresteerd is en wordt op het gebied van culturele informatie, analyse en promotie, op het gebied van samenwerking tussen Noord en Zuid en internationale bekendmaking van de cultuur van Vlaanderen en Nederland, is nu eens niet ontsproten uit promotionele doelstellingen van een overheid, maar uit passie en belangeloze inzet, en is gerealiseerd met kritische openheid en in volstrekte onafhankelijkheid.

Dezelfde kwaliteiten tekenen de publieke optredens van Deleu, waarvan de neerslag is te vinden in zijn essays en toespraken. De belangrijkste daarvan zijn nu voor het eerst, samen met een keuze uit zijn literaire werk, gebundeld in *Het gaat voorbij*. Van het eerste tot het laatste woord zijn die teksten geschreven en uitgesproken “uit de bewogenheid en de beklemming van mijn gemoed als schrijver en cultuurpoliticus”, zoals Deleu het zelf formuleerde. Dat was in de aanhef van zijn eerste en meest geruchtmakende toespraak *De pleinvrees der kanunniken* uit 1985. Geruchtmakend was die toespraak omdat Deleu de herdenking van de val van Antwerpen (1585) aangreep om een kritische balans op te maken van de toestand van de cultuur in de zuidelijke Nederlanden, Vlaanderen dus. Als een waardige erfgenaam van August Vermeylen pleitte hij voor een Vlaamse Beweging, die zich weer bewust zou moeten worden van haar culturele taak, die tegelijk Vlaams en internationaal zou moeten zijn, verheffend en ontvoogdend, toekomstgericht met respect voor het verleden. En vooral met een zelfbewustzijn dat wars is van zelfgenoegzaamheid en zonder pleinvrees. Het zijn de rode draden, die ook in zijn andere toespraken zijn terug te vinden. Dat en een diepe liefde voor de taal en de literatuur, voor de poëzie vooral, de hoogste en diepste verschijningsvorm van die taal. In *Een beetje Columbus zijn. Een pleidooi voor schrijver, boek en lezer* (1989) omschrijft hij de kracht van poëzie. Zij kan de lezer “de ware wereld” laten ervaren, een “wereld die geen bewijzen behoeft omdat waarheid, zoals Joseph Brodsky zegt, géén som is van bewijzen, maar de waarachtigheid, de authenticiteit van het geschreven woord zelf.” Zij geeft “de oude dingen van het leven hun glans terug”. Dat is de kern, de binnenkant van Deleus inzet voor Vlaanderen en voor de cultuur van de Lage Landen in het algemeen.